

Absztrakt

Az 1970-es évek hivatásos magyar színpadi néptáncművészetének útkeresését és utánpótlását biztosító intézményi kereteket, illetve ezek előzményeinek és társadalmi közegének ábrázolását fókuszba állító, forrásfeltáró kutatásom kiemelt szegmense az Állami Balett Intézet Néptáncotagozatának első évfolyama. Antropológiai megközelítést és intézménytörténeti kontextust alkalmazó vizsgálatom egykori növendékek beszámolóira, intézményi dokumentumokra, levéltári feljegyzésekre és elemzéseikre támaszkodva mutatja be a Györgyfalvy Katalin és Timár Sándor vezetése alatt működő osztály oktatási környezetét. Munkám a primer forrásokkal készített interjúk kiemelt részletei és vizsgajegyzőkönyvek, munkaközösségi beszámolók mentén reflektál a kísérleti képzés két évfolyamvezető mestere által meghatározott oktatási irányvonalakra és eredményeire.

Abstract

The main segment of my research focusing on the institutional framework ensuring the search for and succession of professional Hungarian stage folk dance art of the 1970s, as well as the representation of their antecedents and social environment, is the first year of the Folk Dance Section of the State Ballet Institute. Using an anthropological approach and institutional historical context, my study presents

the educational environment of the department under the leadership of Katalin Györgyfalvy and Sándor Timár, relying on the reports of former students, institutional documents, archival records and their analysis. My work reflects on the educational trends and results defined by the two master heads of the experimental training based on the highlighted excerpts of interviews with primary sources, exam protocols and work community reports.

Bevezetés

Hazánk európai tekintetben is gazdag táncművészeti palettája minden egyes műfaj esetében ma is komplex módon képzett, széles körű szakmai műveltséggel rendelkező egyént feltételez, mely igényeknek megfelelni képes „művészpalánták” edukációja a magyar táncművészképzés preferált feladata. E törekvéseket az Állami Balett Intézet jogutódja, a Magyar Táncművészeti Egyetem³ célkitűzéseinek fundamentumaként a 2022-ben kiadott küldetésnyilatkozatában fogalmazta meg: „Az Egyetem a táncoktatás magyarországi csúcs-intézményeként [...] olyan alkotó- és előadóművészek, valamint tánc- és táncelmélet tanárok képzését tekinti elsődlegesnek, akik az egyetemes és a nemzeti kultúra, ezen belül elsősorban a táncművészet értékeinek birtokában széleskörű képzettségük, magas fokú mesterségbeli tudásuk alapján alkalmasak a hazai és a nemzetközi táncéletben az előadóművészi, alkotóművészi, táncpedagógusi és tánc tudományi tevékenységre” (Molnár 2022, 1). A több mint hetven éves múlttal rendelkező oktatási szervezet működését meghatározó alapvetések az iskola létrehozása óta nem változtak, hiszen

¹ Dr. Eke László, a Művelődésügyi Minisztérium osztályvezető főelőadója az Állami Balett Intézet Néptáncotagozata első évfolyamának félévi vizsgáján, 1971. december 16-án jegyzőkönyvben rögzített hozzászólásának részlete (Szilágyi 1971, 4).

² Jelen tanulmány a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának doktoranduszaként folytatott, az 1970-es és 1980-as évek magyar színpadi néptáncművészetében megfigyelhető változásfolyamatokra a tánc kultúra antropológiai megközelítése mentén reflektáló kutatásom kiemelt területének rész-eredményeit mutatja be.

³ A kapuit 1950 szeptemberében megnyitó Állami Balett Intézet 1990. július 1-jétől már Magyar Táncművészeti Főiskolaként, 2017. február 1-jétől Magyar Táncművészeti Egyetemenként működik. Növendékeinek és hallgatóinak 1950-től középfokú, 1975-től felsőoktatási jellegű intézményként, 1983-tól főiskolaként, 2006-tól alap- és mesterképzést folytató főiskolaként, 2017-től alap- és mesterképzést folytató egyetemenként biztosít lehetőséget az egyes végzettségi szintek megszerzésére (Bolvári-Takács 2017, 11).

deklaráltan fő feladata az Állami Balett Intézet hivatalosan 1951 februárjában lefektetett szervezeti és működési szabályzata szerint is „*a szakmailag jól képzett, haladó szellemű táncművészek nevelése, akik művészetükkel a dolgozó nép ügyét szolgálják*” (idézi Bolvári-Takács 2017, 14).

A magyar táncművészképzés intézményesülése és kultúrpolitikai környezete

A környezet elvárásaira és az aktuális tendenciák által diktált kihívásokra folyamatosan reflektáló hazai táncművészképzés az úgynevezett társművészetekhez viszonyítva az intézményesülés tekintetében jelentősen eltérő utat járt be, ahogyan arra szintén Bolvári-Takács Gábor⁴ *Táncos tanévek* című, kiváló forrásfeltáró munkájában mutat rá (2017, 14–15).⁵ Az 1940-es évek intézményi kereteinek kialakulási folyamatát és társadalmi, gazdasági, valamint politikai körülményeit vizsgálva egy az Állami Balett Intézet Néptáncigazgatásának előtörténetét áttekintő előadása során megállapítja: „[...] a táncművészképzés intézményesülési folyamata – legalább is, ami a második világháború utáni időszakot illeti – nem műfaji meghatározottságú volt. Tehát nem attól függött egy táncművészeti műfajnak az előretörése vagy visszatorzulása, hogy a rendelkezésre álló személyek önszervező képessége ezt ki tudta-e alakítani, sokkal inkább társadalmi, politikai és erkölcsi elvárások határozták ezt meg” (Bolvári-Takács 2021, 1:12–1:38). A szovjet példát követő kultúrpolitikai irányvonal kiemelt feladatként tekintett a balett és a néptánc fejlődését

lehetővé tevő körülmények kialakítására, miközben a magyar mozdulatművészet⁶ a tiltott, a főként vidéki táncmesterek tánciskoláiban tanított társastánc pedig a megtűrt kategóriába került (Bolvári-Takács 2020, 191). Az egyes táncművészeti ágak közötti egyértelmű pozicionálási törekvés látványos eredménye lett az 1950-ben pártutasítás alapján megszületett Állami Balett Intézet és a Magyar Állami Népi Együttes létrejötte. Az intézmény és a hivatásos néptáncgyűttes létesítésének folyamatában kiemelt szerepet játszott Révai József, a Népművelési Minisztérium vezetője, akinek nevéhez köthető a kiemelt feladatkörökkel megbízott két szervezet létrehozását szorgalmazó, összesen két oldal terjedelmű előterjesztés, melyről a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának 1950. június 29-i ugyanazon testületi ülésén, negyedik napirendi pontként született pozitív döntés (Bolvári-Takács 2021, 3:42–7:32). E momentum már-már szimbólumértékű megnyilvánulása volt a kor ideologizált kultúrpolitikai direktívájának, melynek irányultságát szintén jól jelzi az amatőr néptánc csoportok számának ugrásszerű növekedése – 1947-ben 250, 1948-ban 400, 1949-ben pedig már 2000 öntevékeny csoportról vannak információk (Bolvári-Takács 2020, 191). Ebben a társadalmi és politikai környezetben született meg az Operaház szovjet mintára átalakuló balettrepertoárját tánctechnikai színvonalon és létszám tekintetében is tolmácsolni képes tánckart biztosító Állami Balett Intézet és a magyar színpadi néptáncművészet szintén szovjet társulati struktúrát követő kiemelt reprezentánsa, a Magyar Állami Népi Együttes.

A néptáncművész-képzés előzményei

A hivatásos néptáncművész-képzés elindításának gondolata és a kereteit megteremtő szándék már 1959-ben megjelent Lőrinc Györgytől,⁷ az

⁴ Bolvári-Takács Gábor (Sárospatak, 1967. március 15.) PhD, dr. habil., kulturális menedzser, történész, jogász. 1993-tól a Magyar Táncművészeti Főiskola ügyvivő-szakértője, tudományos főmunkatársa, 2007-től főiskolai tanár, 2015-től egyetemi tanár, 2018–2021 között a Magyar Táncművészeti Egyetem rektora volt. Párhuzamosan 2000–2008-ban a Matáv (utóbb: Magyar Telekom) Szimfonikus Zenekar, 2012–2017-ben a Honvéd Együttes ügyvezető igazgatójaként tevékenykedett. 2021-től a Tokaj-Hegyalja Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára, 2021–2022 között megbízott rektora volt.

⁵ A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, a Magyar Képzőművészeti Egyetem, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, valamint a Színház- és Filmművészeti Egyetem alapítása társadalmi környezetének és történetének, szerkezete kialakulásának és jogállása változásainak rövid áttekintését lásd Bolvári-Takács hivatkozott tanulmányában.

⁶ A magyar mozdulatművészet műhelyeiről, filozófiai irányultságairól, iskolateremtő egyéniségeiről és szerepéről a magyar és egyetemes tánc történetben lásd bővebben Vincze Gabriella *A magyar mozdulatművészet története és néhány motívumának nemzetközi párhuzama* című, 2015-ben készült doktori disszertációját.

⁷ Lőrinc György (Nagyvárad, 1917. március 17. – Budapest, 1996. július 21.) táncművész, balettmester, koreográfus és balettigazgató. Szentpál Olga és Rabinovszky Máriausz tanítványa volt, aki az Állami Balett Intézet megalapításával 1950-ben megteremtette a magyar felsőfokú, professzionális táncművészképzést. Az intézmény igazgatói pozícióját 1950 és 1961 között töltötte be, 1982-ig egyik vezető balettmestere maradt.

Intézet akkori igazgatójától, valamint 1962-ben Rábai Miklóstól,⁸ a Magyar Állami Népi Együttes tánckarának vezetőjétől származó előterjesztések formájában (Bolvári-Takács 2020, 191).⁹ Az Állami Balett Intézet elsődleges szándéka az oktatás fő profiljának tágításával a végzettséget szerző növendékek szakmai pályán való elhelyezkedésének – így az intézmény által kialakított képzési rendszer létjogosultságának – biztosítása volt, hiszen egyértelműen látszott, hogy az Operaház balettegyüttese már 1959-ben sem tud minden végzett növendéknek szerződést ajánlani (Bolvári-Takács 2020, 199). Lőrinc 1959. február 14-én kelt előterjesztése az intézmény karaktertáncmunkaközösségével¹⁰ való konszenzus eredményeként került a Művelődésügyi Minisztériumhoz, melyben a néptánc-karaktertánc oktatás a célok szempontjából adekvát strukturális átszervezésének lehetőségét vetette fel, részletesen bemutatva az addigi képzés egészének, valamint a néptánc oktatásának felépítését és lehetséges átalakításának módját a hivatásos néptáncgyüttesek vezetőivel és egyéb szakemberekkel történt egyeztetések nyomán. Lőrinc megjegyzi: „[...] az Intézet eltanácsolt növendékei közül többen helyezkedtek el már négy-öt-hat éves tanulmány után Operettszínháznál, vidéken, népi együttesnél és ott tudomásunk szerint hasznos tagjai a tánckarnak. Nyilvánvaló, hogy a végzett növendékek még sokkal inkább megfelelnek a követelményeknek és emelni fogják a tánckarok

szakmai színvonalát” (idézi Bolvári-Takács 2020, 192–193).

Rábai Miklós szintén nagy potenciált látott a hivatásos néptáncművész képzés feltételeinek kidolgozásában és életre hívásában, amikor a professzionális néptáncgyüttesek, így a Magyar Állami Népi Együttes szakmailag magasan kvalifikált utánpótlás-problémájával szembesült. A működését az Állami Balett Intézethez hasonlóan 1950 szeptemberében megkezdő együttes számára az 1960-as évek legelején sürgősen megoldásra váró helyzetként jelentkezett a tánckar fiatalításának feladata, melyre Rábai előterjesztésében a következőképp reflektál: „[...] az Együttes a legnélkülözhetlenebb utánpótlását szinte kizárólag az öntevékeny mozgalomból nyerte. [...] A tánckar esetében azonban az utánpótlás biztosításának csak ez a módja önmagában ma már nem megfelelő. Egyrészt mert az öntevékeny mozgalom nem termel ki megfelelő számban táncosokat, másrészt mert az öntevékeny mozgalomból kikerülő táncosok ismét nem rendelkeznek megfelelő szakmai előkészítéssel és technikai készségekkel. Ezért feltétlenül szükséges, hogy az öntevékeny csoportokból nyert erőkn kívül az Együttes tánckara utánpótlást a jövőben az Állami Balett Intézettől is kapjon” (idézi Bolvári-Takács 2020, 197).

Rábai az 1962. október 16-án kelt dokumentumban már az 1963-ban és 1964-ben végző évfolyam több növendékének szerződötési szándékáról tájékoztatott mindamelllett, hogy az Intézet akkori képzési rendszerének értelmében a tanulók néptáncoktatása a VII. évfolyamot követően már nem folytatódott (Bolvári-Takács 2020, 193–197).

Mindezek alapján a két intézmény optimális működésének egyik fontos feltételét láthatta a másik prosperálásában, s az igények kölcsönös kielégítésének szándéka is realizálódhatott a konzultációk tükrében.

A Néptánctagozat – 1971

A javaslatok társadalmi környezetében tapasztalható számos tényező miatt¹¹ az Intézet Néptánctagozata, az intézmény alaptervekenységének kibővítésével csak 1971 szeptemberében kezdte meg tényleges működését, s indult el a hivatásos néptáncgyüttesek utánpótlását (is) célzó, négyéves, nappali képzési formában zajló, középfokú szakmai végzettséget és érettségi bizonyítványt nyújtó Néptánctagozat

⁸ Rábai Miklós (Békéscsaba, 1921. április 18. – Budapest, 1974. augusztus 18.) táncművész, koreográfus, az ún. első koreográfusnemzedék tagja, Kossuth-díjas (1952), érdemes művész (1967). Regős cserkészként került kapcsolatba a tradicionális népi kultúrával, a néptáncal. A szegedi József Attila Tudományegyetemen szerzett diplomát, majd a békéscsabai gimnázium vegytan–természetrész szakos középiskolai tanára volt 1945–48 között. A gimnáziumban tanítványai közül alakította első amatőr csoportját, a Batsányi Együttest 1946-ban, melynek 1948-ig volt művészeti vezetője. Együttesével végezte első néptánckutató útjait, alakította ki első koreográfiáit. Az 1950–51-es évadtól az Állami Népi Együttes tánckarának vezetője és koreográfusa, 1965-től haláláig a teljes együttes művészeti vezetője, 1971-től igazgatója volt.

⁹ A két előterjesztést eredeti formájukban közli Bolvári-Takács Gábor (2020, 192–197).

¹⁰ A karaktertánc-munkaközösség vezetője 1959-ben Roboz Ágnes volt. A szakmai kollektíva további tagjai Aszalós Károly, Lugossy Emma és Mák Magda voltak, továbbá külső tagként Ligeti Mária segítette a munkát.

¹¹ A két előterjesztés utóéletével kapcsolatban lásd bővebben Bolvári-Takács 2020, 198–200.

Györgyfalvy Katalin¹² és Timár Sándor,¹³ a néptánc tárgyat oktató mesterek irányítása mellett (Bolvári-Takács 2017, 18–19, 159; 2020, 199).¹⁴ Timár, Rábai Miklós gondolataival egybecsengve a következőképp fogalmazta meg a tagozat elindításának motivációját: „Magyarországon napjainkig – immár két évtizede – megoldatlan kérdés volt a hivatásos néptáncgyűttesek utánpótlása. Kezdetben az amatőr mozgalom megfelelő bázist biztosított. Az utóbbi években azonban egyre nehezebben tudnak a táncuk meg megfelelő táncosokat szerződtetni. [...] A választék lecsökkenésének egyik magyarázata az, hogy a táncosokkal szemben sokoldalúbbak a követelmények, mint régen, a másik pedig az, hogy az amatőr táncosok műkedvelő körülmények közt nehezen érnek be” (idézi Bolvári-Takács 2017, 159).

¹² Györgyfalvy Katalin (1937. január 12. – 2012. március 19.) Erkel Ferenc-díjas táncművész, koreográfus, néptáncpedagógus, Erdemes Művész. 1954-től a Néphadsereg Központi Művészegyetesének táncművésze, majd 1957 és 1962 között Novák Ferenc asszisztense volt a Bihari János Táncgyűttesben. 1962-től férjével, Szigeti Károllyal átvették a Vasas Központi Együttes vezetését. 1970-ben szerzett oklevelet a Színház- és Filmművészeti Főiskola koreográfus-rendező szakán. Pedagógiai-módszertani tanulmányokat is folytatott a gyermekek iskolai táncos oktatásának megalapozásához. 1970 augusztusának végéig az Állami Balett Intézet igazgatóhelyettesi tisztségét töltötte be a karaktértánc-munkaközösség tagjaként. Az 1971 szeptemberében elindult Néptáncotagozat évfolyamvezető mestere volt Timár Sándor mellett. Az első évfolyam 1975-ös vizsgaelőadását követően oktatóként már nem vett részt a tagozat munkájában.

¹³ Timár Sándor (1930. október 02. –) a Nemzet Művésze címmel elismert, Erkel Ferenc- és Kossuth-díjas táncművész, koreográfus és néptáncpedagógus. Hivatásos táncművészi pályafutását a SZOT Együttesben kezdte 1951-ben. 1958-tól a Vegyipari Dolgozók Szakszervezetének központi táncgyűttesének vezetésére kérték fel, melynek ő a Bartók Béla Táncgyűttes nevet adta. 1971-ben lett az Állami Balett Intézet Néptáncotagozatának vezető tanára, majd tanszékvezetői pozícióját 1990-ig töltötte be. Az 1972-ben induló Táncmozgalom egyik vezéregyénisége, 1980-tól egészen az 1996-os nyugdíjba vonulásáig a Magyar Állami Népi Együttes művészeti vezetője, s újfajta irányvonalának megteremtője volt. Néptáncpedagógiai módszereit és gondolatait az 1999-ben megjelent *Néptáncnyelven* című kötetében foglalta össze.

¹⁴ Az 1970-es évnnyitó tantestületi értekezlet jegyzőkönyvének tanúsága szerint az 1970/71-es tanévben már megpróbálják elindítani a Néptáncotagozatot, de Hidas Hedvig gondolatait rögzítő bejegyzés szerint „... egy évre eltolódott. Így nagyobb lesz a válogatás, mert a jelentkezés késői meghirdetése miatt kevesen jelentkeztek, nem volt elég idő a megszervezésre” (Lugossy 1970, 1).

Az Állami Balett Intézet néptáncművész képzésének indulását hirdető, és a 14-15 éves korú jelentkezőket toborzó kampány 1971-ben már valóban országos méreteket öltött, s beszámolóik tanúsága szerint így eljutott a fővárosi, vidéki általános iskolákba és a nyomtatott sajtón keresztül az egyes ifjúsági csoportokhoz is.

„Nekem fogalmam sem volt, mi ez az egész, hiszen ez volt az első évfolyam. [...] Általános iskolai osztályfőnököm, Demcsák Miklósné fiát, Demcsák Ottót előző évben vették fel balettosnak a Balett Intézetbe. Olga néni tanított be nekünk különböző alkalmakra rövidebb táncokat, és minden iskolába megérkezett az országos felvételi híre. Olga néni javasolta nekem, hogy próbáljam meg. De otthonról nem igazán akartak elengedni. [...] Nem tudta egyikünk sem miről is szól majd ez, hogyan lehet a tánc egy szakma. De nekem nagyon tetszett. Feljöttem, és felvettek” – emlékszik vissza Végső Miklós¹⁵ a Nyírkarászról induló pálya első fontos állomására (Mikulics, Interjú Végső Miklóssal 2:10–3:12).

Farkas Zoltán¹⁶ a nagykanizsai úttörő néptánc-csoport tagjaként egy újságkivágásból értesült a Néptáncotagozat felvételi lehetőségéről. „1971-ben hozott egy társunk egy kis cetlit. »Ide figyeljétek! Most a Balett Intézet felvételt hirdet. Ide el lehetne menni.« Nem tudtuk, mi az a Balett Intézet. [...] És akkor fölment tőlünk körülbelül 5 fiú és 3 lány. Szüleim, akik megírták a felvételi kérelmet, semmilyen akadályt nem gördítettek ez elé. Kaptam egy választ, hogy ekkor és ekkor lesz a felvételi. [...] Nem tudtuk, hogy 1200 lány és 950 fiú jelentkezett. [...] Azt vettük észre, hogy túlmegyünk a rostákon. [...] Oda nagyon nehéz volt bekerülni. [...] Nagyon komoly adottságvizsgálat volt” (Folkhátér – Farkas Zoltán „Batyú” 2021, 6:26–9:33).

A felhívás sikerét egyértelműen jelzi a jelentkezők óriási, ezer főt minden egyes forrás szerint meghaladó száma, melyből a több napon keresztül zajló, alkati, fizikális adottság vizsgálatát, komplex készség- és képességfelmérést alkalmazó felvételi eljárást követően 26 lány és 21 fiú növendék nyert felvételt (Bolvári-Takács 2017, 159).

Dr. Eke László, a Művelődésügyi Minisztérium főelőadója az 1971. augusztus 31-i tantestületi

¹⁵ Végső Miklós az Állami Balett Intézet Néptáncotagozata első évfolyamának egykori növendéke, Harangozó-díjas táncművész, a Magyar Állami Népi Együttes Örökös tagja, a Magyar Táncművészeti Egyetem címzetes főiskolai docense.

¹⁶ Farkas Zoltán az Állami Balett Intézet Néptáncotagozata első évfolyamának egykori növendéke, Harangozó-díjas táncművész, Erdemes és Kiváló Művész.

értekezleten elhangzó hozzászólásában üdvözölte az Intézet Néptáncotagozatát: „Ezt az intézetet mindig jellemezte a merészség és a vállalkozókedv. Az idei tanévben is új dologba fogott az intézet a néptáncotagozat megindításával. Nehéz munkával jól válogatott 40 gyermek kapott felvételt e tagozatra. Két évfolyam munkája indul el ebben a tanévben és reméljük, ha végeznek, jól képzett fiatal táncművészeket ad át az Intézet az együtteseknek” (Lugossy 1971a:2).

A kísérleti szakaszban lévő, korábbi tapasztalatokat mellőző tagozat munkájához és sikeréhez hatalmas szakmai bizalom társult a Művelődésügyi Minisztérium, az Állami Balett Intézet vezetése és a hivatásos néptáncgyűttesek művészeti vezetői részéről. Ugyanakkor az oktatás tartalmi részleteit illetően nem beszélhetünk kikristályosodott tematikáról, hiszen a néptánc gyűjtések tudományos feldolgozottsága, publikálása is folyamatban volt, így az egyre bővülő ismeretanyag még nem rendeződhetett meghatározott képzési struktúrába. Nem volt még egzakt módon megfogalmazható koncepció, írásban rögzített tanterv, a néptánc tantárgy pontos tananyagtartalmát, a tánctermin munká így számos esetben az aktuális gyűjtési tapasztalatokra épült. „Amikor a Mesti¹⁷ elkezdett kijárni Székre, akkor tanította nekünk a sűrű és ritka tempót, meg a páros táncokat, és ahogy gyűjtött, mindig javított rajta. Tehát a friss élményei határozták meg, hogy mit és hogyan tanít. De mi azt akkor nem tudtuk, hogy valójában még hol is tart mindez” (Mikulics, Interjú Végső Miklóssal 9:53–10:22). Farkas Zoltán „Batyú” visszaemlékezése szerint: „Amit hétvégén gyűjtöttek, azt hétfőn tanították. [...] Nem kész táncokat tanultunk, hanem képlékeny, alakuló táncokat [...] és mindig más volt, mindig változatos [...] ebben Timárnak óriási szerepe volt” (Mikulics, Interjú Farkas Zoltánnal 17:48–17:58).

A fenti állításokat alátámasztja Hidas Hedvig kijelentése, aki a Művészeti Tanács üléséről 1971. szeptember 9-én készült jegyzőkönyv alapján az Állami Balett Intézet igazgatójaként kiemeli: „[...] a két évfolyam munkája már eddig is eredményesnek látszik, jelenleg még kísérleti tanterv szerint tanulnak és a tanárok utólag fogják beadni a tantervet” (Lugossy 1971b:1). Az óraszámok kerete természetesen már kialakult, melynek értelmében balett

napi egy órában, néptánc napi 1,5 órában, ének és ritmika heti 2 órában, akrobatika heti 1 órában alkotta a gyakorlati képzés szerkezetét, mely rendszert a professzionális néptáncársulatok vezetőivel megállapodva és az intézet tapasztalataival egybehangzóan hoztak létre. Mindez jelzi a tagozaton elinduló szakmai munka legfőbb feladatát és célját, mely a magasan és sokoldalúan képzett, bármely hivatásos néptáncgyűttes profiljába beilleszkedni képes táncművészek képzésével valósul meg. Timár fentebb már hivatkozott, a Táncművészeti Értesítő 1971-es számában, *Néptánc tagozat nyílt az Állami Balett Intézetben* címmel megjelent írásában ábrázolja az első évfolyam programjának körvonalait a tradicionális néptáncok átadása, valamint a színpadi (nép)táncművész, előadóművész képzés szegmenseinek kibontásával (Bolvári-Takács 2017, 159–160). Elsődleges feladatokként határozza meg a hagyományos néptáncmatériák, a különböző tánc típusok motívumkincsének, építkezési elveinek rögzítését, valamint – rávilágítva a magyar néptánc hagyomány improvizatív jellegére – a rögtönzés képességének fejlesztését. Timár a tagozaton is teret nyerő metodikájában a néptáncot nem merev szerkezetként, hanem élő és folyamatosan változó, rugalmasan alakítható formaként értelmezte és tanította, a magyar néptánc improvizatív jellegére helyezve a fő hangsúlyt. Farkas Zoltán ezt a módszert így jellemzi: „Élővé tudta varázsolni az ember lábán a táncot. [...] Volt a széki csárdás, az ment húsz percig és ott ki lehetett teljesedni. [...] élményt is tudott nekünk adni és egy fantasztikus szabadságot. [...] Megmerítkezhettünk az eredeti anyagban” (Mikulics, Interjú Farkas Zoltánnal 19:32–19:43). Mindezek mellé rendelve kiemelt célterületként azonosítja a színpadi térben fejlett testtudattal, nagyfokú biztonságérzettel, magasszintű előadóművészi készségekkel megnyilvánuló táncművészek edukációját, akik végzettségük birtokában könnyedén képesek alkalmazkodni az egyes hivatásos néptáncgyűttesekre jellemző alkotói stílusirányzatokhoz (Bolvári-Takács 2017, 159). Hiszen ahogy Zsuráfszky Zoltán¹⁸ fogalmaz: „Timár és Györgyfalvai egy új generációt, egy új nemzedéket akart a hivatásos együttesek színpadára küldeni” (Mikulics, Interjú Zsuráfszky Zoltánnal 3:05–3:10).

¹⁷ A „Mesti” mint nagyfokú szakmai tiszteletet kifejező ragadványnév a Néptáncotagozat első évfolyamának növendékei által lett Timár Sándor, a mester állandó jelzője, mely elnevezés később a néptáncmozgalom belül általánosan ismertté vált.

¹⁸ Zsuráfszky Zoltán az Állami Balett Intézet Néptáncotagozata első évfolyamának egykori, nívódíjjal kitüntetett növendéke, Kossuth-díjas, Kiváló Művész, a Nemzet Művésze, a Magyar Nemzeti Táncgyűttes művészeti vezetője.

Györgyfalvy Katalin és Timár Sándor pedagógusi attitűdjei

A tagozat két jól elkülöníthető területre tagolódnak néptáncművész képzésének karakterét tehát az úgynevezett második koreográfusnemzedék¹⁹ eklatáns és látszólag talán két legélesebben eltérő ars poeticájával rendelkező alkotó és pedagógus egyénisége határozta meg. Hortobágyi Gyöngyvér²⁰ és Sztanó Hédi²¹ gondolatait idézve „*az intézmény vezetői a két elismert szakember koreográfusi bitvallásának különbözőségében és módszerük magas szintű szakmai elismertségében látták a képzés sikerét*” (Mikulics, Interjú Hortobágyi Gyöngyvérrel 08:37–08:45). „*Kettős nevelést kaptunk. Györgyfalvy a profi életre nevelt, [...] a Mesti a paraszti tánc tanulását folyamatosan mesterségesen idézte elő*” (Mikulics, Interjú Sztanó Hédivel 12:32–12:38). Az oktatás két fő irányvonala egyértelműen megnyilvánult és elvált egymástól a néptáncmesterek pedagógiai munkája során. Végső Miklós és Farkas Zoltán mindezt a következőképpen világítják meg: „*Timár teljesen autentikát tanított nekünk. [...] Györgyfalvy Kati néni nagyon jó helyzetgyakorlatokat talált ki. [...] A színpadi táncot a mesternő ismertette meg velünk. Kati néni inkább technikát tanított, ugrás- és forgástechnikát legényesebből kiragadott motívumok segítségével. Ő erre tette a nagyobb hangsúlyt. Kiválóan kiegészítették egymást Timárral*” (Mikulics Interjú Végső Miklóssal 13:56–14:58). „*Timár volt az eredeti táncokat tanító. [...] A színpadi szemléletet Györgyfalvától kaptuk. [...] Talán azóta sem volt és nem is lesz ilyen páros*” (Mikulics, Interjú Farkas Zoltánnal 28:32–28:45).

¹⁹ Az egyes néptánc-koreográfus-nemzedékekről, illetve tagjai alkotói munkásságáról összefoglalóan értekezik Zórándi Mária nagyívű, A „*Magyar Iskola*” címet viselő, 2009-ben a Színház és Filmművészeti Egyetemen készült doktori disszertációjában. Meghatározásában az első nagy koreográfusnemzedék tagjai Molnár István, Rábai Miklós és Szabó Iván, míg az általa második koreográfusnemzedéknek nevezett csoport alkotói Galambos Tibor, Szigeti Károly, Györgyfalvy Katalin, Novák Ferenc, Kricskovics Antal és Timár Sándor voltak.

²⁰ Hortobágyi Gyöngyvér az Állami Balett Intézet Néptánc tagozata második évfolyamának egykori növendéke, a Magyar Táncművészeti Egyetem Néptánc tanszékének korábbi tanszékvezetője, főiskolai tanár.

²¹ Sztanó Hédi az Állami Balett Intézet Néptánc tagozata első évfolyamának egykori növendéke, a Magyar Állami Népi Együttes korábbi táncos szólistája, a Hagyományok Háza Martin György Médiatárának nyugalmazott munkatársa.

Györgyfalvy és Timár egyaránt teljeskörű szakmai alázattal és hivatásos néptáncművészként szerzett tapasztalataival felvértezve kezdett bele a tagozaton folyó pedagógiai munkába. A balettművész tanulók kilencéves oktatási formájához képest viszonylag rövid, négy évre tervezett rendszer időkeretei miatt nagy intenzitással indult a képzés, s a növendékek esetleges túlterheltségének problémája már az első hónap során jelentkezett. Az 1971. szeptember 25-én a Néptánc tagozat tanáraival folytatott megbeszéléseken Györgyfalvy összegezte az addigi benyomásokat: „*A munka megindult, s a lányoknál jelentkezett a várható természetes kifáradás, letörés. Ez elsősorban a számukra szokatlan megterheléssel, másrészt a megváltozott életmódjukkal magyarázható. A lányoknál a megterhelés következtében viszonylag sok lábfájás – 9 növendék – jelentkezett. Ez lassan rendbejön. A fiúk fizikailag bírják, velük ilyen probléma nem volt*” (Kovács 1971, 1). Hidas Hedvig viszont ugyanezen értekezleten a terhelés tudatos fokozására hívta fel a mesternő figyelmét: „*Megnéztem mind a két balett és mind a két néptánc órát. [...] Úgy láttam, hogy Györgyfalvy Katalin már az első hetekben is nagyon erős órákat tartott. [...] Talán a sok lábfájás ezzel is összefügg. A fokozatosság elvét nem lett volna szabad figyelmen kívül hagyni*” (Kovács 1971, 2).

Az osztály 1971. december 16-i első féléves vizsgáján Rábai mellett a korszak más hivatásos együttesének irányítói, Simon Antal (a Budapesti Táncgyűttes vezetője 1971 és 1989 között) és Náfrádi László (a Belügyminisztérium Duna Művészegyüttesének igazgatója 1970 és 1983 között), valamint a tanári kar képviselői is részt vettek. Az együttesvezetők elismerően nyilatkoztak a két néptáncmester magas szakmai színvonalról tanúskodó és látványos eredményeket felmutató munkájáról. Rábai kiemeli: „*Nagyon megvagyok lepve, láttam a felvételt, nem gondoltam, hogy csupán 3 hónapi munka ilyen eredményes lesz*” (Szilágyi 1971, 1). „*Ez az iskola igazolta a létét. A két tanár olyat talált ki, ami még nem volt*” – kezdte értékelését Náfrádi (Szilágyi 1971, 2). Mindezeket túl szintén aggodalmukat fejezték ki a rövid időn belül elsajátított hatalmas anyagmennyiséggel, s a növendékek vélhetően túlzott terhelésével járó munkájával kapcsolatban (Szilágyi 1971, 1–2). A felvételekre Timár reflektál: „*A terheléssel kapcsolatban szeretném elmondani, hogy mindketten ismerjük hivatásos együtteseknél a követelményt, erre fel kell készíteni a növendékeket. [...] Az anyag mennyiségével kapcsolatban annyit, óriási területről lehet meríteni, nagyobb egységeknél az anyag*

falás megszűnik és inkább az aprólékos kidolgozás lesz a feladat. A második felévben a tanult anyagot helyére rakjuk, kidolgozzuk” (Szilágyi 1971, 3).

A Néptáncot vezető első évfolyamának interjú-alanyaimként szereplő egykori növendékei számára nem okozott negatív benyomást a megtapasztalt munkamódszer. Timár pedagógusi attitűdjét a Balettintézetben Sztanó Hédi visszaemlékezései alapján „erős határozottság, vicces irónia és elképesztő szuggesztivitás” jellemezte, aki „rengeteget táncolt előre, mindenki megpróbálta őt követni. [...] a táncban fürdeni, élvezni lehetett. [...] Úgy tanított, hogy észre se vettük, hogy tanított. [...] Örömforrások voltak az órák. [...] Alig vártuk, hogy a Mestivel legyen óra” (Mikulics, Interjú Sztanó Hédivel 23:42–23:44).

Eddigi kutatási eredményeim szerint Györgyfalvy Katalin és Timár Sándor a *marosszéki forgató* anyag tanítását jelentő kivételétől eltekintve nem dolgoztak egyszerre, egyazon tanítási órán az első évfolyammal. Timár óráin az egyes materiák női motívumait is ő tanította a lány növendékeknek, akik a tánctechnikai képzés szempontjából fontosnak tartott férfianyagokat szintén elsajátították. Sztanó Hédi számol be arról, hogy a *mezőségi páros* táncok női forgástechnikáját a „Mesti” tanította, aki „eszméletlenül jól forgott” (Mikulics, Interjú Sztanó Hédivel 42:11–42:13). Visszaemlékezései szerint Timár mindennapi pedagógiai munkája során rendszeresen „kiemelte, hangsúlyozta a női szerepeket a hagyományban. A lány növendékek egyenrangúnak érezhették magukat” (Mikulics, Interjú Sztanó Hédivel 42:26–42:30).

A közösség az iskola falain belül és azon kívül

Az egyedülálló képzésben részesülő, ígéretes szakmai pálya előtt álló osztálynál, működésének viszonylag korai szakaszában kezelést igénylő gondok is jelentkeztek. Györgyfalvy, a tagozat évfolyamvezető mesterének szerepében a növendékek közösségének sokszor feszültségekkel járó alakulási fázisait, dinamikáját is követte, és pedagógiai eszköztárának bevonásával igyekezett orvosolni a felmerülő gondokat. Az 1972. március 21-i nevelési értekezleten, amely dr. Simon Gyula, a Magyar Pedagógiai Társaság főtitkára előadásának is helyet adott, a Néptáncot vezető esetében az „osztálytagozódást” emeli ki a legszembetűnőbb jelenségként. A mesternő a fokozott tempójú munkavégzéssel kívánta enyhíteni a feszültséget, „[...] hogy ne legy idő az összeütközésekre, de ez csak

pillanatnyi megoldás” (Szilágyi 1972, 1). A megszólított egykori növendékek beszámolóiban nem merül fel az osztályközösségnek ez a problémája, és későbbi intézményi dokumentumok sem utalnak arra, hogy a szakmai munkát befolyásoló, hosszú távú konfliktusként vonult volna végig a következő tanéveken, így valószínűleg Györgyfalvaynak és a tagozat tanárainak sikerült megoldani vagy legalábbis jelentősen enyhíteni a tapasztalt helyzetet.

Az viszont már kétségtelennek tűnik, hogy az évfolyamon belül kialakult egy Sztanó Hédi által „keménymag”²²-nak titulált szűkebb kör, akik a „Mesti” hatására a Zenetudományi Intézetbe jártak Martin Györgyhöz, Pesovár Ernőhöz, Vargyas Lajoshoz, Lányi Ágostonhoz (Mikulics, Interjú Sztanó Hédivel 58:13–58:48). A magyar népzene- és néptáncutazás egyik fellegrájának számító intézmény vezető szakmai munkatársaival folytatott találkozások által bepillantást nyerhettek a táncfolklorisztikai kutatások irányultságába, így a gyakorlati képzésük mellett a hagyományos táncművelés tudományos aspektusaiba is, megerősítve a növendékekben a Néptáncot vezető folytatott munkájuk fontosságát. Ezek a kapcsolatok egyértelműen nagy hatással voltak akkori szemléletükre, hivatástudatukra, és meghatározták a tradicionális, paraszti táncműveléshez fűződő elkötelezett viszonyukat szakmai életpályájuk következő szakaszaiban is. „A *Tinkával* (Martin György ragadványneve a néptáncmozgalomban) való beszélgetésekkor éreztem rá arra, miről is szólt ez az egész. Vitt magával gyűjteni, elmentünk Erdélybe. Akkor csapódott le bennem ennek az igazi mélysége, [...] akkor értettem meg ennek a kultúrának a lényegét” (Mikulics, Interjú Végső Miklóssal 7:12–7:18).

Az 1972-es év második felétől folyamatosan kibontakozó táncmozgalom egyes fővárosi programjai, minden egyes pozitív hozadékai mellett 1975-ben is említésre méltó problémát jelentettek a növendékek tanulmányi munkája szempontjából. Haskó Katalin, az osztály közismereti osztályfőnöke arról számolt be, hogy tapasztalataik szerint a hétköznapi estéiket rendszerint az egyes táncmozgalomban töltik, ami nagymértékben befolyásolja a másnapi iskolai munkát. Györgyfalvy szerint is sokkal jobb tanulmányi eredményekre lennének képesek, de mindehhez a csoporton belül tapasztalható morálnak is változnia kell, hiszen a professzionális táncvilág koncentrált, felkészült, művészi teljesítményének

²² A Sztanó Hédi által „keménymag”-nak titulált csoport tagjai voltak: Juhász Katalin, Németh Ildikó, Sztanó Hédi, Bíró Ferenc, Farkas Zoltán, Fekete Antal, Végső Miklós és Zsuráfszky Zoltán.

minden esetben legjavát nyújtani tudó táncosokat igényel (Szilágyi 1975a:1–3).

A Néptáncotagozat – 1975

A Néptáncotagozat első évfolyamán folytatott szakmai munka benyomásait összegző, 1975. február 27-i értekezleten Timár a képzés tanúságainak megfogalmazásakor szükségesnek tartotta az együttesekben történő fejlődést, a szakmai gyakorlat mielőbbi megszerzését. „*Technikailag előbbre vannak a végzős növendékek. Színpadi gyakorlatuk nincs*” (Szilágyi 1975a:2). Mindennek tükrében megállapíthatjuk, hogy Timár a képzés felépítésének a szakmai gyakorlat megszerzésére vonatkozó, 1971-ben megfogalmazott elképzelései²³ az első évfolyam esetében még nem teljesülhettek. Ez a vélt hiányosság azonban nem akadályozta a képzésük utolsó, talán legfontosabb eseménye előtt álló néptáncművészjelölteket abban, hogy végzettségüket megszerzve professzionális együttesekbe szerződjenek.

A végzős növendékek²⁴ 1975. június 22. vasárnap délelőtt a Madách Színházban bemutatott képesítő vizsgaelőadását a hivatásos néptáncgyüttesek repertoárjainak legjellegzetesebb alkotásaiból szerkesztették az évfolyam vezető mesterei (Szilágyi 1975b:1–3). Így került színpadra az osztály tolmácsolásában többek között Rábai *Ecseri lakodalmas* és a *Háromugrós*, Molnár István *Dobozi csárdás*, Náfrádi László *Nyári este falun*, Simon István *Csárdás – Csapás* című koreográfiája mellett Györgyfalvy Katalin *Játék* és *Rondó*, valamint Timár Sándor *Mezőségi táncok* című műve is. A Néptáncotagozat munkáját 1974. augusztus 18-án bekövetkezett haláláig követő

²³ „A négyéves tanulmányi idő második felében a tanulók gyakorlatban is megismerkednek majd leendő munkahelyükkel, a hivatásos táncgyüttesekkel. A nyári szünetben, egymást forgószínpadszerűen váltva, »termelési« gyakorlaton lesznek egy-egy hivatásos táncgyüttesnél” (Bolvári-Takács 2017, 160).

²⁴ Balaskó Anikó, Buzássy Adrienne, Czibula Mária, Hajdu Cecília, Hornik Anna, Iván Zsuzsa, Juhász Katalin, Kókai Éva, Kolozsvári Katalin, Kovács Ottília, Krónusz Erzsébet, Kursinszky Zsuzsa, Lajos Gyöngyi, Ludnai Éva, Ludvig Mária, Miklós Éva, Németh Ildikó, Pásztai Lilla, Poór Judit, Székely Márta, Sztanó Hedvig, Biró Ferenc, Bognár László, Dajka Gábor, Faragó Béla, Farkas Zoltán, Fekete Attila, Hajdu János, Hete Miklós, Iványi István, Krassza László, Majoros Sándor, Öry Tibor, Rémai Viktor, Schleer Zoltán, Somogyvári Erik, Tánczos Attila, Végső Miklós, Zsuráfszky Zoltán.

és támogató Rábai Miklós már nem lehetett tanúja a vizsgakoncertnek. Az intézmény által kibocsátott, magas szintű szakmai kvalitásokkal rendelkező fiatal táncművészek viszont beváltották Rábai hozzájuk fűzött reményét, és sokan közülük előadó- és alkotóművészként is valódi frissítést jelentettek a magyar színpadi néptáncművészet számára.

Felhasznált irodalom

- Bolvári-Takács Gábor 2017 *Táncos tanévek. Szemelvénygyűjtemény a Magyar Táncművészeti Egyetem történetéhez 1950–2017*. Magyar Táncművészeti Egyetem, Budapest.
- Bolvári-Takács Gábor 2020 Két elképzelés a hivatásos néptáncgyüttesek utánpótlásának biztosítására – Lőrinc György és Rábai Miklós javaslatai (1959, 1962). In Pál-Kovács Dóra – Szőnyi Vivien szerk. *A mozgás misztériuma. Tanulmányok Fügedi János tiszteletére*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 191–201.
- Bolvári-Takács Gábor 2021 Az önálló néptáncoktatás megalapozása az Állami Balett Intézetben (1950–1971). Előadás: A magyar néptánc évtizedei, online konferencia, 2021. február 01.
- Molnár Márta 2022 A Magyar Táncművészeti Egyetem küldetésnyilatkozata. 2023. 08. 02-i letöltés, Magyar Táncművészeti Egyetem, http://mte.eu/wp-content/uploads/2022/06/2_MTE-Kuldetesnyilatkozat.pdf
- Vincze Gabriella 2015 A magyar mozdulatművészet története és néhány motívumának nemzetközi párhuzama. Doktori disszertáció. Kézirat. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Művészettörténet-tudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Zórándi Mária 2009 A „Magyar Iskola”. Doktori disszertáció. Kézirat. Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori képzés, Budapest.

Archívumi források

Magyar Táncművészeti Egyetem Vályi Rózi Könyvtár, Levéltár és Táncstudományi Kutatóközpont.

- Kovács Györgyné 1971 *Jegyzőkönyv*. A Magyar Táncművészeti Egyetem jegyzőkönyvei, 1953-1990 Állami Balett Intézet ülései, 1971-1972 (HU MTEL VIII.1.a 2.). 1971. szeptember 25. Tanári értekezlet jegyzőkönyve, néptánc tagozat tanárral folytatott megbeszélésről. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTE_ULES_1971-1972/?pg=49&layout=s (A letöltés időpontja: 2023. április 15.)
- Lugossy Emma 1970 Évnyitó tantestületi értekezlet jegyzőkönyve. A Magyar Táncművészeti Egyetem jegyzőkönyvei, 1953-1990. Állami Balett Intézet ülései, 1970-1971 (HU MTEL VIII.1.a 2.). 1970. augusztus 31. Tanári értekezlet. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTE_ULES_1970-1971/?pg=2&layout=s (A letöltés időpontja: 2023. április 15.)
- Lugossy Emma 1971a *Jegyzőkönyv*. A Magyar Táncművészeti Egyetem jegyzőkönyvei, 1953-1990 Állami Balett Intézet ülései, 1971-1972 (HU MTEL VIII.1.a 2.). 1971. augusztus 31. Tanári értekezlet jegyzőkönyve. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTE_ULES_1971-1972/?pg=43&layout=s (A letöltés időpontja: 2023. április 15.)
- Lugossy Emma 1971b *Jegyzőkönyv a Művészeti Tanács üléséről*. A Magyar Táncművészeti Egyetem jegyzőkönyvei, 1953-1990 Állami Balett Intézet ülései, 1971-1972 (HU MTEL VIII.1.a 2.). 1971. szeptember 9. Művészeti Tanács ülésének jegyzőkönyve. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTE_ULES_1971-1972/?pg=1&layout=s (A letöltés időpontja: 2023. április 15.)
- Szilágyi Mihályné 1971 *Jegyzőkönyv a Néptánc tagozat félévi bemutatójáról*. 1971. december 16. VIII. főcsoport, 10/b. csoport, 1. kisdoboz.
- Szilágyi Mihályné 1975a *Jegyzőkönyv*. A Magyar Táncművészeti Egyetem jegyzőkönyvei, 1953-1990 Állami Balett Intézet ülései, 1974-1975 (HU MTEL VIII.1.a 3.). 1975. február 27. Tanári értekezlet jegyzőkönyve, néptánc tagozat tapasztalatai. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTE_ULES_1974-1975/?pg=37&layout=s (A letöltés időpontja: 2023. április 15.)
- Szilágyi Mihályné 1975b *Jegyzőkönyv*. A Magyar Táncművészeti Egyetem jegyzőkönyvei, 1953-1990 Állami Balett Intézet ülései, 1974-1975 (HU MTEL VIII.1.a 3.). 1975. május 14. Igazgatótanácsi ülés jegyzőkönyve, néptánc-tagozat vizsgakoncertjének megbeszélése. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MTE_ULES_1974-1975/?pg=72&layout=s (A letöltés időpontja: 2023. április 15.)

Interjúk

- Mikulics Ádám 2022 Interjú Végső Miklóssal. 2022. szeptember 21. A hangfelvétel a szerző tulajdonában van.
- Mikulics Ádám 2022 Interjú Farkas Zoltánnal. 2022. szeptember 29. A hangfelvétel a szerző tulajdonában van.
- Mikulics Ádám 2022 Interjú Hortobágyi Gyöngyvérral. 2022. október 04. A hangfelvétel a szerző tulajdonában van.
- Mikulics Ádám 2022 Interjú Sztanó Hédivel. 2022. október 12. A hangfelvétel a szerző tulajdonában van.
- Mikulics Ádám 2023 Interjú Zsuráfszky Zoltánnal. 2023. május 23. A hangfelvétel a szerző tulajdonában van.

Internetes forrás

- FolkHáttér – Farkas Zoltán „Batyú” 2021. 2023. 08. 01-i letöltés, Hagyományok Háza, https://www.youtube.com/watch?v=Sm3kJBU5uGA&t=409s&ab_channel=Hagyom%C3%A1nyokH%C3%A1za

Mózés Katalin – Ne sirassátok a halottakat (2006)